

majd a ravensbrücki női koncentrációs táborban folytatódik. Fogolytársainak beszámol a szovjet lágerekről; a kommunista rabok nem hisznek neki, és kiközösítik. A táborban ismerkedik meg és köt barátságot a cseh ellenálló-újságíró-nővel, Milena Jesenskával (1896–1944), Franz Kafka egykori szerelmével, „*a legszebb, legéletbevágóbb modern szerelmes levelek*” (George Steiner) címzettjével.

Milena négyévnyi szenvedés után, 1944-ben hal meg Ravensbrückben. Margarete túléli a lágert, majd nyugat felé menekül a közelgő Vörös Hadsereg elől. Pár év múlva megjelenteti azt a könyvet, amelyet közösen szerettek volna megírni Milenával. Az ALS GEFANGENE BEI STALIN UND HITLER az 1938 és 1945 közötti évek „totalitárius infernó”-jának páratlan dokumentuma. Buber-Neumann gulágbeli tapasztalatairól nemcsak ebben a könyvében tanúskodott, hanem többek között a szovjet politikai

menekült Viktor Kravcsenko perében, illetve az egykori buchenwaldi deportált, David Rousset perében, aki a háború után a koncentrációs táborokat fenntartó rendszerek ellen indított politikai harcot.

Buber-Neumann éveken keresztül gyűjtött anyagot egy Milenáról szóló könyvhöz, amely végül 1963-ban jelent meg MILENA: KAFKAS FREUNDIN címmel. A barátnő alakjához jó évtizeddel később ismét visszatért a DIE ERLOSCHENE FLAMME: SCHICKSALE MEINER ZEIT című portrégyűjteményében. Ebben olyan barátok, KZ- és gulág-fogolytársak élet- és szenvedéstörténetét meséli el – többek között a regényíró Panait Istratiét vagy a festő Heinrich Vogelerét –, akik a sötét időkben is képesek voltak megőrizni emberi tartásukat. A fordítás ebből a kötetből származik (Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1978).

Tiszóczy Tamás

Margarete Buber-Neumann

MILENA PRÁGÁBÓL

Tiszóczy Tamás fordítása

Apró, földszintes házak a hosszú, széles, nyílegyenes út két oldalán, teljesen egyformák. Tompa fény üli meg őket, alkonyati félhomály; egy lelket sem látni. Hirtelen egy nő bukkan fel az egyik sarkon – hosszú, csíkos rabruhában, fején fehér kendő. Lassan távolodik a láger kissé lejtős utcáján. Szólni akarok neki, kiáltani; szeretnék odalépni hozzá, megérinteni... de mintha megnémultam volna. Ha legalább a fejét elfordítaná, és megláthatnám az arcát. A teljes kétségbeesés határán végre feltör belőlem a kiáltás: „Milena!” Sikerül megmozdulnom, és futni kezdek utána. Eltűnik az egyik házban. De melyikben? Az egyik olyan, mint a másik. Ajtótól ajtóig rohanok, ököllel verem őket, könyörögve: „Milena!” De egyik sem nyílik meg.

Milenával a ravensbrücki koncentrációs táborban szoros barátságba kerültünk. 1940 októberében találkoztunk először. Azon a keskeny úton közeledett felém, amelyik a barakkok háta mögött, a láger magas fala mentén futott; a fal tetején magasfeszültségű

szögesdrót. Milena magas termetű volt, széles válla fölött kecses fő nyugodott. Arcán súlyos szenvedés nyomai.

A rabruha, melyet viselt, túl hosszú volt, és lötyögött is rajta; lábán irdatlan cipő. Haját a kötelezően viselendő fejkendő teljesen eltakarta. Amikor kezet nyújtott, kissé ironikusan megjegyezte: „Kérem, ne szorítsa és ne rázza meg úgy, mint a maga németjei. Fájnak az ujjaim...”

Milena érdeklődését felkeltette a történetem, ezért keresett meg. Mint politikai kérdésekkel foglalkozó újságíró érdekelte egy volt kommunista életútja, akit Szovjet-Oroszországban tartóztattak le és ítélték el, s akit később kiszolgáltattak a Gestapónak. Már a legelső kérdései is sokat elárultak a szakmai tudásáról. Sem azelőtt, sem később nem találkoztam olyan újságíróval, aki ennyire értett volna a kérdezés kényes művészetéhez.

Milena 1896-ban született Prágában, egy jómódú cseh polgárcsalád egyetlen gyermekeként. A nehezen kezelhető kislány édesanyja oldalán mindig oltalomra talált, az apjához fűződő viszonya azonban kezdettől fogva feszült volt. A korán elszenvedett lelki sérülések, a mélyen gyökerező és sajgó fájdalmak mind-mind az apjával fügtek össze. Nagyon szerette és nagyon gyűlölte egyszerre. Dr. Jan Jesensky tekintélyes polgár volt, cseh nacionalista. A prágai Károly Egyetem professzoraként szájsebészetet tanított, fogorvosi praxisának köszönhetően pedig jelentős vagyonra tett szert.

Jan Jesensky kolerikus alkat volt, gyakran kapott dührohamokat. Nem válogatott az eszközökben, hogy lánya akaratát megtörje. Milenát azonban ugyanabból a kemény fából faragták, mint őt.

Milena tizenhárom éves korában veszítette el az édesanyját. Ettől a pillanattól fogva tulajdonképpen a saját életét élte. Kiváltképp az apai diktátum hatálya alól kívánt szabadulni.

Az idő tájt egy kiállhatatlan, egzaltált kamasz lány volt, aki a legörültebb dolgokat is képes volt elkövetni, mesélte nekem. Egyszer például kibérelt egy szobát egy harmadosztályú prágai szállodában, és ott töltötte az éjszakát egy szál maga. Nem csupán azt a nagyszerű érzést szerette volna megízlelni, hogy milyen végre felnőttnek lenni, de abban is reménykedett, hogy olyan titkokat fedezhet fel, amilyeneket épp az efféle hírhedt zugszállodák szoktak rejtegetni. S nem ez volt az *egyetlen* éjszakai kiruccanása. A temetők mágikus vonzerőt gyakoroltak rá. Egész éjszakákat töltött el temetők falának tetején ücsörögve; a sírokat bámulta mélységes világfájdalommal a szívében. Apja persze tajtékozott a dühtől, amikor tudomást szerzett a hóbortjairól. De általában fogalma sem volt arról, hogy mit művel a lánya; többnyire a saját örömei után járt. Senki sem ellenőrizte például, hogy Milena otthon marad-e egyáltalán éjszaka. A lány a legfurcsább társaságokba járt, és még egy egyszerű műterem-látogatás is mélységesen fel tudta kavarni a lelkét. Amikor Ravensbrückben ezekről a dolgokról mesélt nekem, az apja elleni szemrehányásait, amelyeket persze önmagának is címzett, ezekkel a szavakkal summázta: „Mivel az emberek felelőtlenül hozzák világra a gyerekeiket, többnyire nem is veszik a fáradságot, hogy megismerjék őket. Aztán meg kiengedik őket a nagyvilágba, mondván: »Nos, boldoguljatok hát magatok.«”

Milena a prágai leánygimnáziumban, a Minervában tanult, s már tizenhat évesen vezéralakká vált. Sok lány nyüzsgött körülötte, akik mindenben megpróbálták utánozni. Ugyanúgy lebegve jártak, mint ő, ugyanazzal a hanghordozással beszéltek, mint példaképük, s azt a könyvet kezdték el olvasni, amit Milena épp letett. Milena szoros

barátságba került a nála két évvel fiatalabb Stašával. El is nevezték őket sziámi ikreknek. A két lány mindent megtett azért, hogy sokkolja a prágai polgárokat. Oscar Wilde regényeinek hatására a legdekadensebb külsőt öltötték, és a legsajátosabb stílusú ruhákban mutatkoztak. Bizonyára azt is kortárs regények hatására kezdték el hangoztatni, hogy az embernek jogában áll kísérleteznie a saját testével. A fellelhető összes gyógyszer hatását kipróbálták, Milena az apja rendelőjéből lopta őket. Még a kokain is sorra került. A dolog persze kitudódott; a szülők felettébb meg voltak döbbenve.

Apja az érettségi után ragaszkodott ahhoz, hogy Milena az orvosi karra menjen. Őt azonban nem érdekelte különösebben az orvostudomány, gyorsan abba is hagyta a tanulmányait. Akkoriban egyáltalán nem volt jellemző, hogy egy polgári családból származó lány szakmát tanuljon, így aztán Milena magától értődőnek tartotta, hogy az apja pénzéből éljen – pontosabban szólva, hogy két kézzel szórja az apja pénzét. De nem magára költötte, nem voltak ugyanis luxusigényei. Ellenkezőleg: elajándékozta. Azoknak adta, akiknek szükségük volt rá, vagy akiknek örömet szerzett vele. Túláradt benne az embertársai iránti szeretet, ez volt rá a legjellemzőbb.

Azok közé az emberek közé tartozott, akik könnyű szívvel tékozzák el magukat. De nem ő volt az egyetlen, aki fellázadt a felnőttek világa ellen. Sok „minervás” gimnazista lány tette ugyanezt. Mint a vihar söpörtek végig Prágán, mindenféle örültség elkövetésére készen, az ómódi polgárok rosszállásától kísérve. Az író, Josef Kodyček így emlékszik vissza Milenával való egyik találkozására ezekből az évekből: *„Mintha ma történe, tisztán magam előtt látok egy derűs képet. Vasárnap van, nem sokkal ebéddő előtt, Prágában, a várároknál... Elegánsan öltözött németeket látok, diákok, osztrák katonatisztek sétálgatnak, üdvözik egymást, nevetgélnek, randevúznak... Az emberáradatból a maga két méterével Thun gróf alakja magaslik ki; ő Prága helytartója. Sudár, mint egy fenyő; a kontinens leg-elegánsabb férfiúja. Fekete keretes monokliján keresztül szemléli a sokadalmat. Éppen két lány halad el mellette, egymásba karolva. Mind a kettő fantasztikus jelenség! Ők az első lányok Prágában, akik szántszándékkal fiúsan öltözködnek. Stílusuk kifogástalan. Frizurájuk az angol pre-raffaeliták képeiről ismerős, karcsúak, mint a nádszál, tekintetükben, megjelenésükben a kispolgáriasságnak még csak a nyomát sem lehet felfedezni. Ők az első cseh lányok az első világháború előtti generáció tagjai közül, akik fiatal német írőkkel barátkoznak. Mind a ketten valódi európeerek! Nos, Thun gróf, amint megpillantja őket, megtorpan, majd a korzó közönségének kíváncsiságát felkeltve utánuk fordul. Később Willy Haas, Rudolf Fuchs és Kornfeld bukkan fel, és még egy pár író Franz Werfel köréből. Bemutatják nekünk a lányokat: »Milena és Staša kisasszony!« Semmi kétség, kettejük közül Milena a hangadó. Hihetetlen történeteket mesélnek róla: számoztalanul szórja a pénzt; ruhástul úszta át a Moldvát, hogy el ne kessen a randevújáról; hajnali ötkor letartóztatták a közparkban, mert »városi« magnóliákat szedett a barátjának, a kedvenc virágát. Milena nem szabott határt vágyainak és adakozókedvének. Túlcsordult benne az élet, és két végén égette a gyertyát... Néhány évvel később cseh és német szépírók egész nemzedéke rajongta körül.»*

A Milena szó csehül „szerelmes”-t, „szerető”-t jelent, és ez mintha el is döntötte volna, hogy Milena életének vezérszavai a szerelem és a barátság legyenek. Egyszer az egyik koncertterem első emeleti lépcsőjén ücsörgött, egy partitúra tanulmányozásába mélyedve. Ekkor valaki áthajolt a válla felett, és együtt olvasta vele tovább a kottát. Így ismerkedett meg Ernst Polakkal. A legszedítőbb magasságokat és a leggyötrőbb mélységeket élte meg ebben a szerelemben. Max Brodhoz címzett egyik levelében Kafka a következőket írja: *„Eleven tűz ez az asszony, amelyet még nem láttam, olyan tűz egyébként, amely mindenek ellenére csak a férjéért ég [Kafka Ernst Polakra gondol – M. B.-N.]. Ugyanakkor vég-*

*telenül finom, bátor, okos, képes mindent föláldozni vagy, ha úgy vesszük, ily áldozat árán megszerezni. Persze kicsoda férfi lehet az a férfi is, aki ezt kiválthatta.”**

Polak jó pár írórt pártfogolt Prágában, majd pedig Bécsben. Kritikus szellem volt, igen művelt, biztos stílusérzőkkel megáldva, viszont nem volt írói vénája.

Amikor Milena apa – a cseh nacionalista, aki ráadásul antiszemita is volt – tudomást szerzett a kapcsolatukról, tombolni kezdett dühében, és kategorikusan megtiltotta a lánynak, hogy viszonyt folytasson egy zsidóval. Milena azonban fittyet hányt az atyai tilalomra. Jan Jesensky végül minden kapcsolatot megszakított a lányával. Milena hozzáment Polakhoz, és követte férjét Bécsbe.

A bécsi évek szörnyű megpróbáltatásokat hoztak számára. Polakot bálványozták a nők. Törzshelyén, a „Herrenhof” kávéházban folyvást rajongók hada vette körül. Milenát egyre kínzóbb féltékenység gyötörte, s ez lassanként aláásta női önbecsülését. Úgy érezte, hogy hiányoznak belőle az itteni nőkre és lányokra jellemző „bécsies” jegyek: csapodárság, csáberő, kacérság. Milena szép volt, szépsége azonban tiszteletet parancsolt. Önálló volt, és fölényes, nem keresett másnál vigaszt, s nem hagyta, hogy elkényeztessék. Pedig a szíve mélyén éppen erre vágyott.

Az író Willy Haas így emlékszik vissza erre az időszakra: „*Ha Milenától valamelyik barátja kért valamit, s ő úgy látta, hogy ez a másik számára nagyon fontos, akkor teljesen azonosult a kéréssel, s habozás nélkül teljesíteni akarta. Annyira rá tudott hangolódni a másikra, hogy annak vágya azonnali cselekvésre sarkallta... A barátai mindig számíthattak rá: segítőkészsége nem ismert határokat, és anyagilag is nagylelkű volt, bár gyakran homály fedte, hogy az általa előteremtett összegek honnan is kerülnek elő. Másrészt ő maga is a lehető legtöbbet várta el a barátaitól, ez azonban valahogy magától értődő volt mindenki számára... Az 1918 utáni viharos években, a bécsi irodalmi kávéházak erotikus és intellektuális szabadosságának légkörében Milena nem érezte jól magát, szenvedett tőle...”*

Ezekben a szűkös esztendőben Milena mindent elkövetett azért, hogy önállóvá váljon. Mindenekelőtt a háztartás viteléhez szükséges pénzt akarta előteremteni – ő, akinek nem is volt szakmája –, férje ugyanis a tanulmányaival volt elfoglalva. Cseh nyelvórákat adott, és időnként még a főpályaudvarra is kiment bőröndöket cipelni. Hogy effajta munkákat is el kell vállalnia, cseppet sem billentette ki az egyensúlyából, viszont a féltékenység kínja és a fájdalom, hogy az apja ellökte magától, egészen kétségbe ejtette. Egyszer írt egy rövid elbeszélést Bécsről, és elküldte az egyik prágai újság szerkesztőségébe. Az írást közölték. Milena nagyon büszke volt erre, és ez meghozta a kedvét, hogy írni kezdjen. Épp ez idő tájt, 1920-ban kerültek a kezébe Franz Kafka elbeszélései. Elolvasta A PER-t és AZ ÁTVÁLTOZÁS-t. A két mű lenyűgözte. Rögtön neki is láttott, hogy lefordítsa mind a kettőt, s így – anélkül, hogy sejtette volna – ő lett Kafka első fordítója. A kéziratot elküldte Kafka kiadóhoz. A válasz magától az írótól érkezett, aki akkoriban Meranban kezeltette korai stádiumban lévő tüdőbaját. Levelében kénytelen volt néhány kritikai megjegyzést fűzni a fordításhoz, tudott ugyanis csehül. Erre Milena tüstént Meranba utazott, hogy a felmerült problémákat személyesen vitathassák meg.

Itt vette kezdetét a kapcsolatuk, melynek szenvedélyességéről és szomorú félbeszakadásáról Kafka fennmaradt szerelmes levelei tanúskodnak. Ezek a levelek nemcsak az íróról árulnak el sok ismeretlen dolgot, de egypárat Milenáról is.

* Franz Kafka: NAPLÓK, LEVELEK. Európa, 1981. 563. o. Tandori Dezső fordítása.

A szerelmeseknek csupán négy boldog nap adatott. „Amikor először találkoztunk kettésben, Bécsben, épp virágoztak a gesztenyefák” – mesélte nekem Milena. Ám szerelmükre már a kezdet kezdetén árnyék vetült. Ha Milena tényleg nem lett volna több, csak egy „nőcske”, ahogy egy későbbi levelében Max Brodnak írta önmagáról, akkor bécsi együttlétük valószínűleg nem lett volna több futó kalandnál. De Kafka nem csupán testi vonzalmat érzett Milena iránt, hanem mély lelki rokonságot is felfedezni vélt kettejük között. *„Legszébb leveleid (és ezzel sokat mondtam, mert egészében, csaknem minden egyes sorukkal a legszébbet képviselik, ami életemben történt velem) azok, amelyekben igazat adsz a »félelmemnek«, és egyidejűleg megpróbálsz megmagyarázni, hogy nem kellene félnem. Mert én is, bár olykor »félelmem« lepénczelt ügyvédjének látszom, lelkem mélyén valószínűleg igazat adok neki, sőt belőle állok, és talán ő bennem a legjobb. És mert ő bennem a legjobb, talán ő az egyetlen, amit szeretsz. Mert miféle más jelentős szeretetreméltóságot lehetne bennem találni? [...] És ha egyszer azt kérdeztél, miként nevezhettem »jó«-nak a szombatot szívemben a félellemmel, akkor erre nem nehéz a magyarázat. Minthogy szeretlek (és én szeretlek téged, Te nehéz felfogású, ahogy a tenger egy parányi kavicsot szeret a tengerfenéken, éppen így árad el rajtad a szeretetem – és nálad én szintén kavics vagyok, ha engedik az egek), szeretem az egész világot...”**

Milena ellentmondásos alkat volt: nőiesen gyengéd és férfiasan határozott, szemérmes és rámenős egyszerre. Levelekkel és táviratokkal árasztotta el szerelmét, s kérte, hogy látogassa meg. Kafka tétovázott. Aztán mégiscsak találkoztak, immáron másodszer, Gmündben, a cseh-osztrák határnál. De ez a találkozás sem hozott megváltást. Szerelmük beteljesületlen maradt. Milena bizonyára elég hamar megérezte, hogy Kafka iránti szerelme reménytelen. De ki ne reménykedne újra és újra, ha szerelmes?

Kapcsolatuk – pontosabban a levelezésük – végül Franz Kafka kérésére fejeződött be, akit megviselt Milena életerejé. Ebben az időszakban Milena több levelet is írt Max Brodnak, melyek élelátásáról tanúskodnak, és arról, hogy milyen elfogulatlan ítéletet alkotott szerelméről. Hogy mennyire tisztelte Kafkát az utolsó pillanatig, az abból az egyszerre megindító és ugyanakkor lényegre tapintó nekrológból is látszik, amelyet az író 1924-ben bekövetkező halála után a *Národní Listy* című lapban tett közzé. Milena többek között ezt írta: *„Tegnapelőtt a Bécs melletti Klosterneuburgban, a Kierling szanatóriumban elhunyt dr. Franz Kafka, a Prágában született német író. Csak kevesen ismerték itt, ugyanis magányos volt, és bölcs, akit megrémisztett az élet. Éveken keresztül tüdőbaj kínoztta, s bár kezelte magát, betegségét saját maga is tudatosan táplálta és szellemileg előmozdította. »Amikor a lélek és a szív már nem bírta tovább a gondokat, a tudó a felét magára vállalta, hogy a teher némiképp el legyen osztva«, írta egyik levelében, és így viszonyult a saját betegségéhez is, amely csodálatra méltó gyengédséggel és megalkuvás nélküli szellemi tisztességgel ruházta fel. Másrészt az a fajta ember volt, aki az élettől való szorongásának teljes súlyát ráterhelte a saját betegségére. Félték volt, szorongó, szelid és jóságos, viszont a könnyvek, amelyeket írt, kegyetlenek és fájdalmasak. Úgy érezte, hogy a világ láthatatlan démonokkal van tele, melyek legyűrűk és megsemmisítik a védtelen embert. Tisztánlátó volt; túl bölcs ahhoz, hogy életben maradjon, és túl gyenge ahhoz, hogy harcoljon. Ez a gyengeség azonban azoknak a szép és nemes férfiaknak a sajátja, akik nem képesek küzdeni a szorongás, a félreértések, a szeretetlenség és a szellemi hamisság ellen, akik eleve tisztában vannak a tehetetlenségükkel, akik alávetik magukat a túlerőnek, hogy így szégyenítsék meg a győztest. Olyanfajta, csak a magányos lelkekre*

* Kafka: i. m. 632. o. (Kiemelés az eredetiben.) Eörsi István fordítása.

jellemző emberismerettel rendelkezett, amely kifinomult érzékenységevel egy arc legapróbb rezdüléséből is képes volt látnoki módon az egész embert megragadni. A világról rendkívüli és mélyreható tudással rendelkezett; amiképpen az ő világa is rendkívüli volt, és mélységes... Olyan aggályos lelkiismeretű ember és művész volt, aki még akkor is éber maradt, amikor mások, a vakok, már biztonságban érezték magukat.”

Milena személyisége Kafka halála után bontakozott ki igazán. 1924-ben elvált Ernst Polaktól, rá egy évre pedig visszatért Prágába. Újságírói pályáját ún. „bécsi divattudósítóként” kezdte. 1925-ben már a leghíresebb prágai konzervatív lap, a *Národní Listy* munkatársa. Ám a hazájába való visszatérés nem csak szakmai sikereket hozott számára; depressziójából is kilábal, és az élet minden percét élvezte. Prágai törzskézézőjában nap mint nap írókkal, publicistákkal találkozott, cseh, zsidó és német értelmiségiekkel.

1927-ben hozzáment egy Jaromir Krejcar nevű építészhez, s úgy tűnt, élete legboldogabb időszaka veszi kezdetét. Ám miután életet adott egy kislánynak, súlyosan megbetegedett. Mire hosszú szenvedések után visszatért a hétköznapokba, félig-meddig nyomorék volt: egyik térdre merev és deformált maradt, ráadásul morfiumfüggővé is vált. A házassága tönkrement. Ebből a mély személyes válságból megpróbált kiutat keresni. Kommunista lett hát. De nem volt szüksége sok időre, hogy felismerje a kommunisták politikájának szomorú valóságát és embertelenségét, s 1936 végén egyszerűen hagyta, hogy kizárják a pártból.

Milena csak 1937-ben kapott ismét erőre, s a liberális-demokratikus havilap, a *Pritomnost* munkatársaként elismert *politikai* újságíróvá vált. Felismerte, hogy milyen veszélyt fenyegeti a szabadságot, és volt bátorsága ahhoz, hogy mindkét diktatúrát, a nemzetiszocialista és a szovjet-orszós rezsimet is elítélje. A szellemi függetlenségre való törekvés Milenánál valószínűleg a családi örökség része volt. Prága óvárosában, a városháza falán még ma is látható az az emléktábla, amelyet a cseh nép mártírjainak nevében az 1621-ben kivégzett Jan Jeseniusnak – Milena ősének – állítottak. A prágai egyetem egykori rektora rendíthetetlenül védelmezte a tudomány és a lelkiismeret szabadságát. Jeseniust a fehérhegyi csatát követően tartóztatták le és ítélték halálra.

Hitler Prágába való bevonulása után Milena, nem kevés bátorságot tanúsítva, újságcikkeiben nyíltan szembesítette az olvasóit azzal, hogy mi is várható a megváltozott politikai körülmények között. Rögtön bekapcsolódott egy olyan szervezet munkájába, amely életveszélyben lévő zsidókat és cseh katonatiszteket csempészett át a határon. A bátor újságíróból aktív ellenálló lett.

Milena lakásán egyre gyakrabban került sor titkos találkozókra, és sok olyan ember lelt nála menedékre, akit ki kellett menekíteni az országból. Nemezszer tucatnyian verődtek össze a lakásában, s ezek az emberek érthető módon rettenetesen ingerültek és idegesek voltak. Joachim von Zeidwitz, egy csehországi német gróf, aki Milenával együtt vett részt az ellenállási szervezet tevékenységében, így beszélt nekem erről az időszakról: „Milena, aki mindig ugyanazt a kék ruhát viselte, és széles mozdulatokkal tessékelt be a szobába az újonnan érkezőket, mindenkit képes volt megnyugtatni. Már a pusztja jelenlétével is hatott, s a körötte lévők nemcsak megnyugodtak, de valahogy jobbá is váltak. Milena felvillanyozta és magával ragadta őket.”

Milena cikkei 1939 júniusától már nem jelenhettek meg. Augusztusban a *Pritomnostot* is betiltották. A Gestapo végül szeptember végén vette őrizetbe Milenát. Kálváriája a prá-

gai Pankrác-börtönben vette kezdetét. Innen Drezdába vitték vizsgálati fogságba, majd 1940 szeptemberében a ravensbrücki koncentrációs táborba.

Amikor Milena megérkezett Ravensbrückbe, nem volt megtörve. Bátor volt, és tettere kész. És mégis, attól a naptól fogva, hogy először láttam meggyötört arcát, valamilyen bizonytalan félelmet éreztem miatta. A drezdai vizsgálati fogságban súlyosan megbetegedett. Reuma, gondolta. A keze remegett, állandó fájdalmak gyötörték; az ócska rabruhában csontig átfagyott az órákon át tartó Appelleken, és éjjel sem tudott felmelegedni a vékony pokróc alatt. Ennek ellenére újra és újra képes volt eloszlatni a vele kapcsolatos aggodalmait. Alig pár napja ismertük egymást, és máris elhatároztuk, hogy ha egyszer újra szabadok leszünk, közösen írunk majd egy könyvet. Már ekkor gondolkodni kezdtünk a témán: a két diktatúra koncentrációs táborairól akartunk írni, a masírozó, uniformizált menetoszlopokról, s arról, hogy miként döntenek emberek millióit rabszolgasorba – a kommunista diktatúra a szocializmus nevében, a másik a felsőbbrendű ember jólétére és boldogságára hivatkozva.

Még két hete sem voltunk barátok, amikor a cseh kommunista foglyok megbeszélésre hívták Milenát, és megkérdezték tőle, tisztában van-e azzal, hogy én áruló vagyok, és aljas rágalmatokat terjesztek Szovjet-Oroszországról. Milena ezt kikérte magának; válaszul kizárták a lágerbeli cseh közösségből, az ugyanis kommunista foglyokból állt. Miután Hitler 1941-ben megtámadta Szovjet-Oroszországot, a kommunista foglyok azt beszéltek egymás közt, hogy ha a Vörös Hadsereg felszabadítja a lágert, Milena Jesenskákat és Buber-Neumannot fogják először a falhoz állítani.

Volt egy közös barátnőnk, Lotte, egy német politikai fogoly. Négy évig volt fogházban, s ez tönkretette az egészségét. Milenának, aki a kórházblokkban dolgozott, tudomására jutott, hogy a tbc-s foglyokat szabadon fogják bocsátani. 1941–42 telén merész ötlete támadt. Megpróbált Lotténak segíteni, hogy kijusson a lágerből. A beleegyezésével szerzett neki egy pozitív köpetmintát, és elintézte, hogy beszállítsák a kórházblokk tbc-részlegébe. A szabadlábra helyezési indítványt dr. Sonntag SS-orvos szabályszerűen ki is állította; izgatottan vártuk a továbbiakat; Lottét már szabadnak és boldognak láttuk lelki szemeink előtt. – Nem sejtettük, mi is történik majd 1942-től fogva; semmit sem tudtunk a nácik megsemmisítési terveiről. Aztán megjött a parancs, hogy fel kell írni egy listára mindazoknak a betegeknek a nevét, akiknek valamilyen születési rendellenességük van, aztán az epilepsziásokét, az inkontinensekét, az asztmásokét, a tüdőbetegekét és a szellemi fogyatékosokét. Az SS azzal a megnyugtató magyarázattal állt elő, hogy ezeket a foglyokat egy másik táborba viszik majd át, ahol könnyebb munkát végezhetnek. Egy nap aztán meg is jelent egy teherautó, hogy elszállítsa a betegek első csoportját. Aznap este Milena döbbenet mesélte nekem, hogy a súlyos betegeket hogyan hányták fel a teherautó platójára, a szalmabálákra. Ettől a pillanattól fogva csöppnyi kétsége sem volt afelől, hogy miféle célja is van ezeknek a transportoknak. Ugyanezekről a teherautókról később, miután visszatértek a lágerbe, nagy halom ruhát dobáltak le – rajtuk az elszállított foglyok azonosító száma. A ruhák között műfogsorok, szemüvegek, mankók, fésűk hanyódtak. Immáron bizonyosságot nyertünk. A halálba mentek. És barátnőnk, Lotte eközben a tbc-részlegen várakozott. Milena győzködni kezdte az SS-orvost, hogy engedje ki Lottét, mert váratlanul meggyógyult. Hogy a neve végül is nem került fel a megsemmisítendő listájára, hanem kiengedték a tbc-részlegről, csak azon múlt, hogy korábban a kórházblokkban dolgozott, s az orvos még onnan ismerte.

1942-től fogva az iszonyat mindennaposná vált. A súlyos betegeket ekkor már injekcióval gyilkolták meg, a lengyel nőket és lányokat statáriális eljárás után főbe lőtték, vagy orvosi kísérleteknek vetették alá őket. Gázkamrát viszont csak 1944–45 telétől használtak.

Milena azon kevesek közé tartozott Ravensbrückben, akik nem váltak közömbössé, és nem fásultak el. Tanúja volt a körülötte zajló borzalmaknak, és kétségbe ejtette tíz- és tízezrek szenvedése, mert nem volt rá lehetősége, hogy segítsen rajtuk.

Sokszor gondolt borzongással a háború végére. Újra és újra elismételte, hogy a győztesek Csehszlovákiát, a hazáját, Sztálin kezére fogják adni (ezt egyébként én nem akartam neki elhinni). „De hová fogunk majd elmenekülni az oroszok elől?” – kérdezte aggodva.

Ha nincs Milena, 1943-ban valószínűleg meghaltam volna. Csak röviden akarom érinteni a lágerbeli letartóztatásomhoz vezető történéseket. 1942 októberében egy Langefeld nevű SS-főfelügyelőnő titkárnője lettem. Minden irodában dolgoztak foglyok. Nos, amíg ott tevékenykedtem, sikerült erre a nőre politikailag és emberileg is hatást gyakorolnom – egyébként is zavart, bizonytalan és önmagával viaskodó ember volt. A dolog azonban mindkettőnk számára balul végződött.

Milena az egyik nap iszonyatos dolgokat vett észre a kórházbarakkban. A halottaskocsikon furcsa holttestek tűntek fel: karjukon tűszúrások nyomai, az arcuk összezúzva. És egyik halottnak sem volt foga. Néhány kórházblokkbeli társával végül rájött arra, hogy mit is rejt a borzalmas titok. Dr. Rosenthal SS-orvos, egy baltikumi német, minden éjjel bent maradt a lágerben. A kórházblokk egyik munkacsoportjának vezetőjével, egy német politikai fogollyal volt viszonya. Naphosszat aranykoronát és aranyprotézist viselő rabokra vadásztak, majd egy különszobába fektették őket. Éjszaka aztán végeztek velük. Dr. Rosenthal az aranyfogak révén tett szert saját bevételre.

Milena ragaszkodott hozzá, hogy erről a rettenetes felfedezésről számoljak be Langefeldnek, hátha ő meg tudja valahogy akadályozni az újabb gyilkosságokat. A hír halatára Langefeld valószínűsített rohamot kapott. Egyfolytában azt kiáltozta, hogy „ezek az SS-orvosok ugyanolyan bűnözők, mint a lágerparancsnok meg az őrizetéstábor-vezető!”. Amikor végre lehiggadt, megkérdeztem tőle: *tényleg* így gondolja? Igenel válaszolt. Képtelen voltam felfogni, hogy akkor viszont mit keres itt, Ravensbrückben, SS-főfelügyelőnként. De már dőlt belőle a szó: „Mi lesz akkor a foglyokkal, ha továbbállok, és valamilyen szörnyeteg kerül a helyemre? Hát nem arra van inkább szükség, hogy itt maradjak, és legalább a legrosszabbat megpróbáljam valahogy megakadályozni?”

Langefeld sokat tett a foglyok érdekében. Ennek köszönhetően aztán 1943 áprilisában velem együtt le is tartóztatták.

Egyedül ültem aznap az irodában; egyszer csak észrevettem, hogy a láger főterén keresztüljárva Milena közelít az irodabarakk felé, méghozzá munkaidőben, ami cseppet sem volt veszélytelen. Az ajtóhoz szaladtam, és könyörögve kértem tőle, hogy amilyen gyorsan csak lehet, forduljon vissza. De lecövekelt, és izgatottan kérdezte: „Nincs semmi bajod? Iszonyúan aggódom érted...” Ebben a pillanatban a főter sarkán a láger Gestapo-tisztje, Ramdor tűnt fel. Semmi másra nem tudtam gondolni, csak arra, hogy úristen, mi lesz most Milenával. De Ramdor rá se nézett. *Értem* jött: letartóztatott, és bekísért a lágerbörtönbe. Sötétzárkába csuktak, ahol – egy kisebb megszakítás-

sal – tizenöt hetet töltöttem. Ramdor a Langefelddel folytatott politikai eszmecseré-
inkről fagatott. Hallgattam.

De Milenáról szeretnék beszélni, arról, hogy mit tett értem. A letartóztatásom után három hétig várt rám, mindhiába. Nőttön-nőtt a félelme, hogy a lágerbörtönben egyszerűen hagyták, hogy éhen haljak. Végül nem mindennapi elhatározásra jutott: kihallgatást kért Ramdortól. A Gestapo-tiszt irodájába vezették. „A barátnőről, Grete Buber-ről szeretnék önnel beszélni. A bunkerben ül...” – vágott bele. Rajta kívül valószínűleg egyetlen fogoly sem tudta volna befejezni ezt a mondatot anélkül, hogy ne kapott volna legalább egy nagy pofont Ramdortól. De Milena szuggesztív fellépése meglepte a gestapóst. Meghökkenve bámult az előtte álló nőre, nem szólt egy szót sem, és hagyta, hogy folytassa a mondandóját. „Ha megígéri nekem, hogy Grete Buber élve kijön a bunkerből – és ez csak magán múlik –, akkor nagy szolgálatot teszek önnek” – mondta Milena. „Mégis mit jelentsen ez?” – dűnnyögte Ramdor. „A lágerben felháborító dolgok történnek – felelte Milena. – Ha ennek rövid időn belül nem vetnek véget, az az ön *karrierjébe* kerülhet.” Ez már Ramdornak is sok volt. Elvörösödött, és torkaszakadtából ordítani kezdett: „Honnan veszi a bátorságot...? Mit képzelsz magáról egyáltalán?!” – Milena óvatosabban folytatta: „Bocsásson meg, Herr Ramdor! Félreértett. Csak a szolgálatára szeretnék lenni. Hogy eközben egy szívességet is kérek öntől, az más lapra tartozik. Ha a mondandóm nem érdekli, akkor elnézést kérek. Engedje meg, hogy visszatérhessek a lágerbe.”

Hogy Milena nem került azonnal a láger börtönébe, az szinte a csodával határos. Ramdor végül kötélnek állt... és feltette az első kérdést: „Na, miféle disznóságok történtek?” Milena, hogy egy kis ideig még bizonytalanságban tartsa Ramdort, nem tért azonnal a tárgyra. „Foglyok és SS-ek is benne vannak. Mielőtt bármilyen részletet elárulnék, tudnom kell, hajlandó-e teljesíteni a kérésemet.” Ramdor ekkor elveszítette az önuralmát, és üvöltöni kezdett: „»Kérés?« Mit jelentsen ez? Miféle pofátlanság! Azt hiszi, hogy engem csak úgy meg lehet zsarolni?” Erre Milena gyorsan belevágott. Elmondta Ramdornak, hogy milyen régóta fogva tartják a barátnőjét, majd így folytatta: „Azt hiszem, Herr Ramdor, hogy épp magának kell a legjobban tudnia, mint németnek, hogy mire kötelez az igaz barátság és az igazi bajtársiasság. Hátat fordítana ön egy ilyen helyzetben a barátjának?” Ez volt a döntő momentum. Milena elérte, hogy a gestapós a becsületszavát adja, nem hagyja, hogy ott pusztuljak, és csak utána mondta el neki részletesen, mi is történt a kórházbarakokban. Ramdornak ezzel természetesen nem mondott semmi újat. Az viszont, hogy dr. Rosenthal még a halottak aranyfogát is kilopja, már neki is sok volt. Az orvost a szeretőjével együtt letartóztatták. – De mi történt volna Milenával, ha Ramdor mégsem akarja lebuktatni az SS-orvost? Nem élte volna meg a másnapot. Milena tudta ezt, és mégis habozás nélkül cselekedett. S közben még a saját betegségének nyűgéről is megfélemedezett. Amikor kilépett Ramdor irodájából, alig állt a lábán, annyira kimerült. A lágerbe visszatérvén pánikba esett. Rettegett, hogy egy injekciós tűvel végeznek majd vele.

1944 elejére Milena egészségi állapota aggasztóan leromlott. Időközben új SS-orvos érkezett a lágerbe, dr. Treite, aki bizalmat keltett a viselkedésével. Milena elmondta neki a panaszait. Amikor Treite rájött, hogy annak a Jan Jesensky professzornak a lánya ül vele szemben, akitől a prágai egyetemen tanult, megpróbált rajta segíteni. Megvizsgálta Milenát, és megállapította, hogy a veséje csupa genny. Nem volt más megoldás, csak az operáció. Treite belefogott. De Milena életét nem sikerült megmenteni; túl késő volt már ehhez. 1944. május 17-én halt meg. Éppoly hősiesen, mint ahogy élt.

Horváth Péter

BOGÁRVÉRREL

Forgácsok egy fakeresztről

Simonyi Imre emlékére

Két hete készülünk húsvét ünnepére. Javában tart a böjt, a konyhas testvér üres főzeléket, sótlan lepényt, nagyritkán halat talál a barátok elé, nekünk szinte semmi nem jut. Nekünk, mondom, ami annyit tesz: nekem és a kutyáimnak. Nem vagyok beírva a nagy lajstromkönyvbe, így nem jár a porció. Vacsora előtt a testvérek felállítják a nagy asztalt a refektóriumban, kecskebakon fekszenek a deszkák, melyeken étkeznek. Én és a kutyáim az asztal alatt húzódunk meg. Máskor a barátok mindig vetnek nekünk félig rágott csontot, száraz kenyérhajat, soknak rossz a foga. Most a főzelékből és a puha lepényből nemigen marad. A veteményes kertből kaparok gyökeret, csicsókát magamnak. Néha lopok sajtot, aszalt gyümölcsöt. Sózott húst vagy kolbászt nem merek, az tényleg bűn volna, a böjt utolján járunk. Vékony vagyok, a csontjaim szúrnak. Szerdánként megyek Martha Lindenfeldhez a gyógyfüvekért a felcser barátnak, olyankor Martha vendégül lát, megetet finomfőzelékkel.

Nézi, ahogy kinyalom a tányért.

– Nyulacska – mondja.

Legutóbb, Marthától hazafelé jövet kissé elbóklásztam. Kőből rakott, erős, ám szerény háza a városfalon kívül épült az északi kaputól nem messze, közel a nagyréthez, ahol fiatal szöcskét és halálfejes verőköltő bodobácsot akartam fogni a gyűjteményembe. Ezt a poloskát nevezik még fülbemászónak vagy katonabogárnak, pedig nem harcias, inkább szerelmesfajta. Már az első, langyos tavaszi verőfény előcsalja őket, százával napoznak a fű közül itt-ott kibukkanó fehérle sziklákon, kidőlt fák korhadó törzsén. Ahogy felmelegedtek, rögtön nekiállnak az új bodobácsnemzedék életre hívásának. A potrohuk végén összetapadt párok erősebb tagja mulatságos módon hurcolja maga után a gyöngébbet, mintha soha nem akarna véget vetni a boldogító, tavaszi násznak. Épp egy ilyen szerelmes bogárpár után kutattam a zsendülő erdő szélén, amikor meghallottam a mekegést. Egy elbitangolt nőstény kecske szölongatta a gidáit. A két apró kis jószág alig lehetett több, mint két hónapos, nem tudom, honnan s hogyan szökhettek el, s miként kerültek a verembe, amelyet vadorzók áshattak a bokrok közé, a fáktól nem messze. Letettem a batyut, amelybe Lindenfeld Martha a kolostornak szánt gyógyfüveit kötözte, kibújtam a rongyaimból, és összecsomóztam őket. Az így nyert „kötél” egyik végét a bokor tövéhez kötöttem, a másik végét megragadva leereszkedtem a verembe. Végigtapogattam a rémült gidákat, nagy szerencséjük volt, egy csontjuk se tört el, mikor lezuhantak. Nem volt mély a verem, üregi nyúlhatnak a rabsicok. Mindkét gidát kiraktam a gödör peremére. Mire magam is kievickéltem, a gidák már szoptak. Jóleső érzés töltött el, hogy Isten két kecskebarányát így megmentettem. De mindjárt e melengető, büszke érzés után az éhség és a mohó birtvágy kerített hatalmába. Előbb csak arra gondoltam, szájjamba fejem a kecskét, és pukkadásig töltöm gyomrom a tejével. A nősténynek nincs akkora szarva, mint a baknak, nem is oly harcias, de azért tartottam tőle. Fiatal állat volt, nemrég még gödölye. Bi-

zalmatlanul, gyanakodva pislogott rám, ahogy a rongyaimból csomózott béklyóval hozzá settenkedtem. Sikerült áthurkolnom a nyakát, s kikötnöm egy fához. Téptem egy öl zsenge füvet, elébe szórtam. Annak örülni látszott, majszolta, ropogtatta, míg a gidái egymással versengve szopták a tőgyét. Odébb taszajgattam őket, s magam heveredtem a helyükre. De a bitang jószág sehogy nem akart engemet szoptatni. Folyton elugrott fölültem, jól fejbe is taszajtott a hátsó patájával. Megállj csak, gondoltam, kibabrálok veled! Eloldoztam, szétbogoztam a rongyaimat, felöltözködtem. Martha batyuját a hátamra kötöttem, aztán némi futkosás után elkaptam a két botladozó gidát, hónom alá emeltem őket, s úgy indultam haza a kertek alatt. A nőtény kecske mekegve követett. Egész csődület vett körül a kolostorudvaron, mikor beállítottam a szerzeményemmel.

– Vidd innen a tisztátlanokat!

– Hol loptad őket?

– Nem szégyelled magad?

Végül az apátúr kegyesen engedélyezte, hogy megtarthassam a kecskéimet.

– Szegényember tehene – mondta. – Illeni fog ide.

Éppen elfértek az istállóban a szamaraim mellett.

Mint a macska segge, ragyog a kolostor. Ha az apátúr valahol meglát egy porszemet, az egész körletet újra felmosatja. A novíciusokkal együtt foltozom-szegem az elrongyolódott zászlóncat, fényesítem az ereklyetartót, a pásztorbotot, a feszületeket. Nem csak a kolostor, a plébániatemplom is készül a húsvétra. Évek óta két processzió indul a városban, a nagyobbik tőlük, a szerényebb mitőlünk. Mondják, hogy a kolostorunkat alapító atya a szentföldről érkezett a városba hajdan, s értékes ereklyét hozott magával. Az apátúr a szobájában őrzi a Krisztus töviskoszorújából származó tuskét s Szent Domonkos lábközépcsontját, amelyet egy nemrég elhunyt testvér hozott magával spanyolországi zarándoklatáról. Nemigen különböznek a közönséges tövistől és a tyúk szárnycsontjától, mégis nagy becsben állnak. A barátok minden évben összevesznek azon, melyik ereklyetartót ki vigye a vállán, kinek jusson az ezüstszerű, kinek a fa, kinek a zászló, kinek a monstrancia. A zászlóvivő tisztét mindig Pelbárt testvér harcolja ki magának, a pásztorbotot maga az apátúr hurcolja. A bot közel három rőf hosszú, kosszarvra emlékeztető feje súlyos aranyból van, gyöngyök és smaragdok díszítik. Véletlenül tudom, hogy a drágakövek nem igaziak. Pelbárt szólt el magát egyszer, mikor azzal dicsekedett, milyen nagy kamatot hajtott be aznap a kolostor titkos kinnlevőségeiből. A kolduló rendnek nem volna szabad ilyen ügyletekkel foglalkoznia, ám az apátúr bölcs rendelkezése szerint a kolostor kisebb-nagyobb összegeket kölcsönöz titokban. Az első pénzekre éppen néhány nagyobb smaragd eladásából tettünk szert. Pelbárt azt mondja, csak a pásztorbot aránya s gyöngyei valódiak. Az üvegből csiszolt smaragdok éppúgy fénylenek, mint állítólag a valódiak. A drága pastorálét az apátúr egyik elődje kapta az akkori püspöktől, kivel barátságban állott. Figyelmesen kell hordania a nehéz botot az apátúrnak, vigyázva, nehogy az aranyszarv kifelé mutasson, mintha püspöki jelvényként az egész megyére érvényes ítélet jogát hirdetné, hanem szerényen befelé fordítsa, jelezvén, hogy az ő hatalma csak a kolostor faláig terjed. Azt mondják, sok múlik ilyen kicsiségeken, a processzióknak szigorú rendje van.

A plébániatemplom menetét trombitások nyitják, utánuk a zászlóvivő lépdél a templom lobogójával. Nyomukban a gyertyavivők, jobbra a templom, balra a város felszentelt, ünnepi gyertyáival. A gyertyavivők mögött rongyos csoport halad: vakok, sánták és egyéb szerencsétlenek. Ha nem a kolostorban laknék, én is velük biceghetnék, elől

a menetben. Az invalidusok nyomában – senki nem tudja, miért – molnárok, pékek, halászhálóval. Utánuk a plébános vonul az oltáriszentséggel, nyomában a kanonokok és segédlelkészek, aztán a gyermekek kórusa és a ministránsok. Utánuk a városi tanács tizenkét elöljárója, azután a céhek vezetői a maguk jelvényt viselő botjaival. E botok némelyike nehéz, vashegyben végződő, veszélyes fegyver; mások üregek, bennük pénz, drága fűszer, titkos irat, bármi lehet. A céhmestereket a város legszebb szüzei követik, fejükön koszorú, rózsaszirmot szórnak a szélbe. Utánuk a feleségek, férjek, maradék gyermekek és az a gyűlevész népség, amely ilyenkor mindig a menethez csapódik. Ezerfelől jönnek. Medvét táncoltatnak, tüzet, kardot nyelnek. Csodatévő amuletteket árulnak betegség, rontás ellen. Jönnek kuruzslók, varázslók, jövőmondók, kobzosok, maskarát öltött csepűrágók és egyéb szélhámosok.

A mi menetünk jóval szerényebb, nem oly hivatalos, mint az övék, de vidámabb. Elöl a novíciusaink haladnak barkaágakkal a kezükben, dalolva. Nem csak szent énekeket fújnak, de tavaszköszöntő rigmusokat skandálnak, s vidám, olykor sikamlós népdalokat is énekelnek. Az ő nyomukban a bányászok eleje halad, ők maguk választják ki maguk közül a legjobbakat e tisztességre. A legbátrabb vajúrók, tapasztalt bányamesterek lépdelnek egyszerre a dalok ütemére, amelyet kis kalapácsaikkal tenyérszerűen kopogva kísérek. Utánuk jövök én a két szamarammal, Csenterice egy Jézust formáló rongybábut visz a hátán, Szentantalka pedig a barkakoszorúval felékszerezett rongyszüzet, a mi édes Szeplőtlen Mária anyánkat. Mögöttünk haladnak a barátok az ereklyékkel és az oltáriszentséggel. Nyomukban lépdel az apátúr, hatalmas botjával. Őt követi a bányászok serege. Az apátúr tavaly kijárta, hogy a Mária-temploból kölcsönkaphassák Szent Borbála faszobrát a körmenet idejére. Azt a kamaszdó bányászokcipelik nagy büszkén. Utánuk szabad, rendetlen sorokban haladnak a bányászcsaládok, szolgálók, inasok, cselédek s legvégül majd azok a leányok, akiket inkább nem neveznék meg.

Nagy vita előzte meg, hogy az apátúr engedélyezze a menetben való részvételüket. Hús-egynéhányan lakják a külső ring utáni első utcán álló, egy hajdani malomból átalakított *lupanart*, amit a mi nyelvünkön szólók mindközönségesen bordelnak neveznek. Bár a bérlőként bejegyzett Magdaléna soror évente száz ezüstdénár adót fizet a városnak, sem a városatyák, sem a plébánia nem nézi a nagyságát jó szemmel, mint ahogyan „leányaira” is megvetéssel tekintenek – napközben. Éjszaka azonban buzgón látogatják a *lupanart*, ahol a sororoknak „becézett” kurvacsek ezzer módon, mégis egyképpen kényeztetik az oda betérőket. A ringburger urak *frauenhous*nak vagy *frauenhof*nak hívják a *lupanart*, s köztudomású Selmeceen, hogy a vacsorával végződő tanácsüléseket gyakran a bordelba tett együttes látogatásukkal koronázzák meg. Bár ősi foglalkozásukat buzgón gyakoroltatja velük a város férfinépe, s nem is fizetik rosszul a szolgáltatásaikat, az urak többsége mégis sietett egyetértését kinyilvánítani a Mária-temploban, midőn a plébános dörgegelmes szóval elítélte a sororokat, s megtiltotta nekik, hogy részt vegyenek a vasárnapi misén s bármely körmenetben.

Hamvazószerda előtti este az idén egy fekete ruhába öltözött, természetes asszony zörgetett a kapun, az apáturat keresve. A kapus barát természetesen nem engedte be, s el is zavarta volna, ha az asszony nem nevezi nemes egyszerűséggel átkozott kurvafinak, hamis lelkű, gyakott pederasztának, aki a hátsóját a természet ellenében használja, s nem illeti oly további szókkal, melyeket a kapus barátnak – ahogyan az apátúrnak jelentette – nem állt módjában megismételni pirulás nélkül.

- Hogy néz ki a néember? – érdeklődött az apátúr.
 – Akkora plécsája van, mint egy kocsikerék! – mondta a kapus. – Isten bocsássa meg.
 – S aztán?
 – Bibircsókos.
 – Hol a bibircsókjá?
 – Az állán s az orrán – pislogott a kapus. – Tán a homlokán is, bár azt nem láthatam, mert ott a bőrét hamuval rajzolt kereszt takarja.
 – Mondd neki, várjon! – mondta az apátúr. – Mindjárt lemegyek.
 Hosszasan tárgyaltak, le-fel sétálva a kerítés tövében. Miről beszéltek, miről nem, senki se tudja. Az bizonyos, hogy az apátúr aznap vacsora után bejelentette, hogy a kolostor nevében magára vállalta a sororok gyóntatását.
 – Bocsáss meg, apátúr – jelentkezett szólásra Pelbárt, aki minden alkalmat megragad arra, hogy szerepelhessen –, de ez túl nagy tisztesség volna amaz kurvákoknak. Engedelmeddel e megpróbáltatást illő alázattal átvállalom tőled...
 Még be sem fejezte, máris több kéz emelkedett a magasba.
 – Az sem volna helyes, ha egy olyan magas tisztségű testvér gyóntatná őket, mint a kolostorunk tisztelt számvivője. Én vagyok köztetek a legifjabb testvér, nincs még tisztégem, ám ha gondoljátok, majd én veszem vállamra e nehéz keresztet...
 – Milyen buzgók lettetek egyszerre! – mosolygott az apátúr.
 – Ne hallgass rájuk! – dörögte Pelbárt. – Ez igenis méltó, szent kötelesség, gondolatok csak Krisztus urunkra, aki Mária Magdolnát magához emelte, s azt is hagyta neki, hogy a lábát megmossa, s törődött testének fájdalmán oly módon enyhítsen, ahogyan csak...
 – Elég! – intett az apátúr. – Én gyóntatom őket.
 A testvérek irigyen pusmogtak.
 – Én vagyok köztetek a legidősebb – szólott az apátúr. – Sajnos rám már semmiképp nem hatnak bizonyos kísértések. Meggyónt bűneik titka nem tesz nyugtalanná, s nem fogok átmászkalni a kerítésen éjjel, mint ahogyan azt némelyötök olykor megkísérli. Igen, tudok róla, ha nem is szóltam érte. Azt viszont mondhatom, ha bárkit rajtakapok közületek egy ilyen éjszakai portyán, az a kolostorba többet be nem léphet. Neve töröltetik a lajstromból, s a kongregáció átka üldözi egész életében.
 Enyhe büntetés ez, gondoltam, mármint ahhoz képest, ami a házasságtörő asszonyokra várna. Bármely férfiember, ki nőjét paráznaságon éri, fejét azonmód lecsaphatja, vagy bármely más módon megölheti, helyben. Ugyanígy bánhat az asszony elcsábítójával. Ha nincs hozzá ereje – mondja a törvény –, akkor be kell zárni őket, és törvényes úton, súlyos kínzással kell kivizsgálni és kinyomozni az ügyüket. Ha rájuk bizonyul a tett elkövetése, akkor vesztőhelyre kell hurcoltassanak, hogy ott sírjukat velük megásatva, abban egymás fölé fektetve, derekukat karóval általutve, még élükben eltemettessenek. Noha e büntetés végrehajtásáról soha nem hallottam, azért ha Selmecen nem is, másutt megtörténhetett. Minálunk csak sejteni lehet, hogy milyen előzmények vezettek egynéhány botrányos váláshoz, amely után a nő még az olyan ingóságait is elvesztette, melyeket hitbérként hozott a házasságba. Néhányan így kerültek aztán a bő seggű Magdolna vezette *lupanarba*.
 – Magdolna soror ígérete szerint – folytatta megdöbbenő közléseinek sorát az apátúr – a húsvétig hátralévő böjti időben bezárják a házat, nem fogadnak vendéget, ajátoskodnak és imádkoznak, s gyertyát égetnek a nőszentek emlékére és tiszteletére.
 – Dehogy égetik el! Másként használják azok a gyertyát, én tudom! – dörögte Pelbárt.

– Most már elég legyen! – csattant az apátúr hangja. – Nem tűröm az efféle izlésteleniséget! Azok a nők és leányok éppúgy Krisztus gyermekei, akár mi magunk. Épp ezért megengedtem nekik, hogy részt vegyenek húsvéti körmenetünkben.

Így is lett, s ez volt az egyik oka a ribilliónak.

A sororok szinte észrevétlenül csatlakoztak a mi processziónk farkához, így jártuk be az alsóvárosi kistemetőt, majd a városfal mentén haladva a keleti kapun át kivonultunk a nagyrétre, ahol a két menet találkozni szokott, hogy aztán a szabadban tartott barbaszentelés után mind visszatérjünk a piactérre, ahol sült peccenyét kínáló lacikonyhák, birkagulyással teli vaskondérok, mézes diót, húsvéti kalácsot és egyéb nyalánkságot áruló sátrak vártak.

A mi processziónk a városi szüzek csapata után szokott volt a másik menetbe ékelődve csatlakozni az övökéhez. Az idén is így történt volna. Szóltak a csengettyűk, zengett az ének, a bányászok kopácsoltak, a suhancok forgatták a kereplőiket, a mutatóványosok hosszú gólyalábon járva botladoztak a menet végén. Ők vették észre a sororokat.

– Itt vannak a kurvák! – rikoltott egyikük. Szájról szájra szállt a hír, így jutott a körmenetet személyes jelenlétével megtisztelő megyés püspök mögött lépdelő plébános fülébe. Más esetben talán nem tette volna, de most, hogy maga a püspök lépdelt előtte, megállította a mögötte menetelőket.

– Apage satanas! – rikoltotta.

A püspök nehezen fordult meg nehéz talárjában, fején félrebillent a súlyos tiara, alig tudott megkapaszkodni a pásztorbotjában.

– Mit óbégatsz? Halálra ijeszted az embert.

– Nyakunkra hozta a kurvákat az istentelen perjel! – mondta a plébános. – Itt az ideje, hogy megátkozod!

A püspöknek esze ágában nem volt bajszot akasztani a szerzetességgel. Ravasz különalkut kötött a megye területén működő kolostorokkal, s a maga részéről teljes önállóságukról s szabadságukról biztosítván őket, kegyesen elfogadta havonta érkező kisebb-nagyobb ajándékaikat. Most izzadtan, zihálva, sebzettmenyét-szemmel pillantott a plébánosára.

– Ne vedd észre őket!

– De hiszen ott vannak! – mutatott az feljűk hatalmas karjával, s mivel jó fejjel kimagaslott a menetből, mozdulatát még az is látta, aki egyébként a sororokat nem vette volna észre. – Gyalázat! – dörögte. – Küldd innen őket! – fordult a püspökhöz.

– Úgy van! – hangzott innen is, onnan is. – Gyalázat!

A püspök még mindig hezitált. Nem jó felizgatni a körmenetek népét, amúgy is gyakran elszabadulnak az indulatok ilyenkor, s nemegyszer megesik, hogy a szent körmenet ocsmány verekedésbe torkollik.

– Nézd, nézd! – mutatott ekkor a plébános a mi megtorpanó menetünk elején lépdelő apátúr pásztorbotjára. – Kifelé tartja a pastoráléját! Ez a te hatalmad nyílt megcsúfolása, püspök uram!

Az apátúr valóban nem vette észre, hogy a nehéz fejű bot kissé elfordult megfáradt kezében.

– A püspökötök óhajt szólni tihozzátok! – használta ki a főpap habozását és megökkenését a plébános. – Térdre! – harsogta. – Mindenki térdre!

Sokan letérdeltek, így az ő menetükből a püspök éppúgy kimagaslott, mint a miénkből az apátúr.

– Dominus vobiscum!

– Et cum spiritum tuo! – szállt az egymást köszöntők hangja a sokaság felett. – Kérlek, perjel úr – szólott a püspök –, küldd el híveid közül a méltatlanokat!

– Nem látok köztük ilyeneket – felelt az apátúr messze csengő hangon.

– Én igen, sajnos! – felelte a püspök.

– Nyilván káprázik a szemed, vagy a napsütés tréfál meg! Az ilyet az alföldön délibábnak mondják, felénk jelenésnek.

– Tudnod kell, kikről beszélek – válaszolt rosszkedvűen a püspök, még mindig ódzkodva attól, hogy a sororokat nevükön nevezze.

– Nem tudom! – kiáltott vissza az apátúr, de szinte jókedvűen. Csak úgy sugárzott. Nem értettem, minek örül annyira, hiszen nyilvánvaló, hogy meg leszünk dorgálva.

– Ej, hát a szajhákrol szólott! – sietett buzgón püspöke segítségére a plébános. – Hiába öltöttek vezeklőcsuhát, azért mi felismerjük őket!

– Csakugyan? – ámult az apátúr. – Kik ismerik fel?

– Segítetek! – fordult a plébános a közelében állókhoz. – Nyújtsa fel a kezét, akit sért ama némberek jelenléte.

Többtucatnyi kar lendült a magasba. Jelentkeztek kanonokok, nyalka céhmesterek, gazdag ringburgerek, kereskedők, mészárosok.

– Látod?! – dörögte a plébános széles ajkán idvezült mosollyal. – Látod, perjel úr, mennyien vannak? – A püspök hiába intette, hogy ne ágáljon tovább, a plébános már magáénak tudta a győzelmet, s tovább ütötte a vasat. – Ők mind a Mária-templom hívei az Úrban, s nem a te kolostorod tévelygő bárányai! Ezek a tisztas urak bezeg nagyon jól értik, kikre vonatkozik a püspök úr tiltása!

– Látom – felelte az apátúr. – Már csak az a kérdés, hogy honnan ismerik úgy e nemes lelkek a sororokat? Csak nem hozzájuk járnak zabjukat hegyezni?

Hatalmas nevetés hullámzott végig a tömegben.

– Csak nem velük húzatnak forró kesztyűt zsisbatag tagjukra? – srófolta még tovább a nevetés erejét az apátúr. – Csak nem hozzájuk hordják a város aranyait? Csak nem tőlük tanulják a...

S már nem lehetett a szavait hallani, akkora lett az üvöltés, éljenzés, szitkozódás, káromkodás, füttyszó, kacagás, kerepelés. Semmi értelmeset nem lehetett kivenni az ordibálásból. Azt sem tudni, ki hajította el az első felszedett követ. Pillanatok alatt kitört a tömegverekedés. Csak ügyel-bajjal tudtam a szamaraimat kivezetni az egymásra rontó hívek közül. Mögöttem futottak a barátok a csodatévő ereklyékkel és az oltári-szentséggel, mint ahogyan – fél szemmel láttam, a rét túloldalán is próbálták a templomi kincseket a bajból kimenekíteni. Az apátúr és Pelbárt a páston maradtak. Pelbárt lengette a zászlót, közben oda-odacsapott velem, mint ahogyan az apátúr sem csak áldást osztott a pásztorbotjával. Ezer szerencse, hogy nem érte baj őket, s a négy bátor novícius szoros kíséretében alig fertályóra múlva ők is visszatértek a kolostorba.

– Nagy ütközet volt! – jelentette az apátúr csillogó szemmel. – Ha nem is nyertük meg, nem is veszítettük el.

Ha a csatát nem is, az ereklyét bizony elveszítettük a nagy rohanásban. A két vétkes barát napnyugtáig négykézlábalta a nagyréten, Krisztus tövisét s a szent lábközép-csontjának nyomát keresve.

Egyikük a kódexmásoló Johannes kegyeltje volt, apró termetű, kerek formákkal megáldott testvér.

Johannes magához intett.

– Eredj, segíts rajtuk, mielőtt vihar lesz.

Felnéztem az égre. Szépen esteledett, még a bárányfelhők is eltakarodtak, már lát-
szott a holdsarló s az esthajnali csillag.

– Nem készül itt semmiféle vihar! – jelentettem.

– Ne add itt nekem a bazári majmot, hanem szedd a lábad! Nagyon jól tudod te, mi-
féle viharról beszélek. Az apátúr megvesszőzteti a szerencsétleneket! Az a legkevesebb!

– De hát miként segítenék? – adtam az ártatlant. – Egy fertályóra múlva már az or-
romig se látok.

– Annyi éppen elég, hogy elbicegj a rekettyésbe, van ott elég tüske! Hátul a hamu-
ban meg találsz csirkecsontot.

– Csak nem képzeled, hogy...

– Semmit nem képzelek! – förmedt rám. – Nem is szóltam neked. Nem is láttalak!
Eredj!

Úgy tettem, ahogyan kérte. Kikapartam a hamuból egy csirkecsontot, leszopogat-
tam, fényesre dörzsöltem. Közben kikutyagoltam a rekettyésbe, letörtem egy száraz
tüskét, meg is szúrtam magam vele. Vittem a szerencsétlenekhez.

– Hagyjátok abba a keresést, és ne itassátok az egereket! – szóltam hozzájuk. – Én
megtaláltam, amit elvesztettetek.

Nem győztek hálálkodni.

– Amit csak akarsz, Nyulacska! – vigyorgott rám könnyein keresztül a kerek ülepű,
és megnyalta az ajkát.

– Nem kell – mondtam neki. – Ne is említsétek, hogy én segítettem.

A másik idősebb testvér volt, rossz szemű, beteges. Orra elé emelte a tüskét, vizslat-
ta, szaglászta.

– Csoda történt! – vakkantotta végül. – A tövis vért izzadt! Nézzétek! Ez itt Krisztus
vére!

Nagyon megijedtem. Az Úr talán elnézi azt a turpisságot, hogy az elveszett ereklyék
helyére másakat csempésszek, hiszen majdnem biztos, hogy amazok se voltak ere-
detiek. De hogy az én vérem... Krisztus vére...! Ilyesmit még gondolni is halálos vétek!
Ezt meggyónni se merem, átka rajtam marad, biztos, hogy a pokolra kerülök majd ér-
te. Bár, okoskodtam magamban a hazafelé úton, Pelbárt úgy tanította nekem, hogy Isten
minden élőlényben ott van, így még énbennem is, talán. Azt is mondta, hogy Jé-
zus a másik ember. Igaz, én nem vagyok másik, én én vagyok, azazhogy én az egyik
vagyok. De ha máshonnan nézném, mondjuk Pelbárt szemével, magamat, akkor én
volnék az a bizonyos másik. Ha pedig nem csak az egyik, de a másik is lehetek, akkor...
Beleizzadtam az okoskodásba. Nem tudtam, mitévő legyek. Bevalljam? Ne valljam?
Tépelődésemnek maga az apátúr vetett véget.

– Hol kóboroltál te, Isten barma? Mozogj, mintha élnél! Fogd be a szamarakat, de
szaporán, máris indulnunk kell!

Futottam, hoztam a kocsit, befogtam a szamaraimat.

Johannes testvér sündörgött mellém.

– Megvannak?

– Megvannak – mondtam. – Tudod, hová kell vinnem az apáturat ilyen sürgősen?

– Most jött a hír, hogy a püspök úr megsebesült menekülés közben. Valaki ülepen
döfte! – kacagott rekedten.

Míg én a fogatot rendeztem, az apátúr a felcser baráttal sebre való kencét keverte-
tett, előhozott egy kis hordóval a kolostor legrégebb borából, aztán felhágott mellém
a bakra.

– Gyerünk, Nyulacska, ne kíméld őket!

Mintha tudták volna, hogy menyei ügyekben járunk, Csenterice és Szentantalka végig vágtatott az úton, egyszer se kellett ustorral biztatnom őket.

– Itt várj meg! – kászálódott le a bakról az apátúr; s a hordócskát a hóna alá kapva maga zörgetett be a plébániakapun.

Hússzor számoltam meg az égen kigyúló pislacillagokat, mire kilépett a kapun. Már nem volt olyan fickós, mint befelé menet. Jókedvű volt, azt láttam rajta, de kissé bizonytalanul lépkedett, s nem is tudott egymaga fellépni a kocsira, segítenem kellett.

– Valami baj van?

– Van, de nem velem! – kacsintott.

– A püspök úr? – kérdeztem.

– Félig már meggyógyult, Isten nagyobb dicsőségére.

– Csak nem a plébános? Mi baja esett?

– Még semmi – nevetett szélesen, ahogy szinte sosem. – De alaposan meg lesz dorgálva. Na, gyerünk, mielőtt ránk zuhan az éjjel.

Igencsak sötét lett, mire a kolostorba értünk. Nem tudtam a kapun behajtani, idegen szekér állt a bejáró alatt. Hatalmas hordót gurítottak le róla.

– Ez a harmadik! – jelentette a konyhás testvér. – Háromszor jobb, mint amit az apátúr elvitt, és éppen hússzor annyi.

– Honnan van? – kérdezte az apátúr összehúzott szemmel.

– A sororok küldték. – A konyhás pislogott. – Visszaküldessem?

– Isten őrizzen! – szólott az apátúr. – Az egyiket üsd csapra! Hiszen vége van a böjtnek! Az Úrnak hálát adva ma feltöltekezünk Krisztus vérével.

A konyhás barát keresztet vetett e profán ígét hallva, én majdnem elájultam. Aztán a barát ájtatos pofával rám vigyorgott, s azt mondta:

– Halleluja!

JEMNITZ SÁNDOR NAPLÓJÁBÓL (II)

Részletek

Közzéteszi Jemnitz János

Szept. 8. – Napközben komponáltam – végre megint! Este jött Kinga velem vacsorázni. Alighogy leültünk, felhív a Népszavától Horváth Zoltán, és mond a „Dalosszövetség”-i cikkemhez néhány megjegyzést, amelyről egy új, sokkalta bővebb befejezés jutott eszembe. Félóra alatt megírtam, és betelefonáltam újabb másfél „flek”-et. Tudok ily gyorsan is dolgozni, de kimerít; sokkalta fárasztóbb a koncentrált, nyugodt munkánál.

Szept. 9. – Vasárnap. Délben ½ 2 órakor tisztázatban befejeztem egy négyszólamú férfikart Kassák Lajos „Az én lovam” versére. Erőteljes, keménykötésű darab lett belőle, de szörnyen nehéz. Senki se fogja majd énekelni. Ezt munka közben is észrevettem,